SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XV — ČÍSLO 2

Jazyk — sprostredkovateľ

MARTA MARSINOVÁ

Jazykové otázky sú dosiaľ vzdialené našej najširšej pospolitosti. Ako v minulosti, nedostávajú sa ani dnes v potrebnej miere do popredia, hoci badáme vzrastajúci záujem o literatúru a divadlo, snahu preniknúť do techniky a do prírodných vied. Za takéhoto stavu oprávnene sa možno pýtať, aké sú príčiny nezáujmu, najmä ak si uvedomujeme sprostredkovateľskú úlohu jazyka vo všetkých spomínaných oblastiach; na druhej strane rovnako si treba ujasniť, či požiadavkám praktického dneška má čo povedať jazykoveda a či ju možno postaviť do stredu tých úsilí, ktoré slúžia potrebám pracujúcich.

V tridsiatych rokoch po vyjdení prvých Pravidiel sloven. pravopisu (1931) bol sa ukázal na istý čas dosť živelný záujem o jazykové otázky, ale v duchu tradícií našich jazykových bojov aspoň v širokej verejnosti hodnotil sa jazyk takmer výlučne ako príznak, charakterizujúci národné spoločenstvo, teda živý dôkaz oprávnenosti jeho jestvovania.

Aj pred rokom-dvoma hovorilo a písalo sa veľa i v dennej tlači o jazykových otázkach v súvislosti s chystanou reformou pravopisu. V neodborných kruhoch stavaly sa do popredia rozmanité neprimerané zretele; rozpravy a polemiky o nepraktičnosti nášho pravopisu vyznievaly neraz len v dôraze na mechanickú zjednodušenosť, ako by sa zreformovaním pravopisu dala vyriešiť celá jazyková problematika a všetky nedostatky jazykovej kultúry v našom prostredí.

Záujem však pomerne chytro ochabol, lebo v obidvoch spomenutých prípadoch postoj k jazykovým otázkam zjednodušil sa jednostranne, nevystihol celú zložitú jazykovú skutočnosť, jej závažný dosah pre praktický každodenný život.

Jazyk sa mlčky pokladal za dorozumievací prostriedok, za prostredníka v spolunažívaní ľudí, teda nepriamo sa uznávala jeho sociálna funkcia, ale sa prejavovala dosť jednostranne v podobe požiadavky osvojiť si jazykové zákonitosti, gramatické pravidlá, pravopisnú normu. Stavaly sa ako záväzok pre príslušníka jazyka, aby jeho *jazyk* v prejavoch hovorených aj písaných bol *uhladený* a *správny*.

Táto požiadavka zostáva i dnes platná, ale je nepostačujúca, lebo má charakter samoúčelnosti; nevyčerpáva úplne sociálnu skutočnosť jazyka. S ňou totiž úzko súvisí veľmi závažná úloha jazyka: *sprostredkovanie medzi myšlienkou a jej uskutočnením v práci.* Úloha tohto druhu kladie na hovoriaceho a jeho jazyk požiadavky nielen s hľadiska jazykovej správnosti, ale tým viac so stanoviska presnosti, primeranosti a účelnosti jazykových prostriedkov v ich praktickom použití, aby vyhovovaly mnohostrannej životnej a pracovnej skutočnosti.

Len čo si pracujúci okrem svojich záväzkov oproti jazykovým zákonitostiam uvedomí aj služobnosť jazykových prostriedkov, že totiž jazyk je nevyhnutným pomocníkom v jeho práci alebo, aspoň nepriamo, prostredníkom pri nej, nemôžu mu byť celkom ľahostajné jazykové otázky, ktoré majú väčší alebo menší podiel na jeho pracovnom plánovaní. Presné a rýchle pokyny napríklad zvyšujú výkon práve tak ako jasný a srozumiteľný opis.

Jazyk ako sprostredkovateľ má teda úlohu nástroja: je tým dôležitejší, že je nielen prostredníkom pri každej práci, ale že ho tiež vo väčšej alebo menšej miere používa každý jednotlivec. Práve táto *bezvýnimočná všeobecnosť upotrebovania jazyka* oprávňuje nielen hovoriť o ňom, o jeho smysle, o jeho zákonitostiach, ale súčasne práve jeho úlohy nútia hľadať spôsoby a možnosti jeho zdokonalenia, aby im aj ako nástroj vyhovel.

Je bežným životným javom, že si neuvedomujeme dôležitosť drobností, potrebných pre každodenný život, že ich nedo-

ceňujeme a nerozmýšľame o nich, kým nám nechýbajú alebo sa neznehodnotia používaním. Nemyslíme napríklad na dôležitosť súčiastok svojho organizmu, pokiaľ nám niektorý poškodený ústroj neprekáža v obvyklej práci, v potrebných úkonoch. Ani existenciu a dôležitú službu jazyka si neuvedomujeme, kým nám sprostredkuje priateľský rozhovor, kým plynne a srozumiteľne podáva zaujímavé histórie z románu, dej divadelnej hry, kým nám umožňuje vyjadriť radosť alebo uľahčiť si v hneve. Začíname si ho však všímať, keď nám ho treba upotrebiť so zameraním na určitý cieľ a cítime jeho nepripravenosť alebo neobratnosť: majstrovi je ľahšie ukázať učňovi postup práce na nejakom stroji, ako ho vysvetliť a opísať; gymnazista ťažko zoštylizuje obchodný list a prostý človek telegram. V prvom prípade vzniká ťažkosť pre nezvyk používať jazykové prostriedky v pracovnom prostredí, kde sa vyžaduje skôr manuálna zručnosť, v druhých dvoch zas zásoba jazykových prostriedkov je zameraná na všeobecnejšie, nie na takéto odborné ciele (obchodný list si vyžaduje určitý spôsob formulácií a zvratov, telegram vecnú stručnosť — a v bežnom živote prostý človek nehovorí tak úsporne). Podobne každý z nás výrazne pociťuje nepripravenosť alebo neschopnosť rečníka; často nový prístroj nevieme uviesť do chodu, ak je ťažkopádny návod; zlý preklad románu môže úplne pokaziť pôžitok, ktorý by sme ináč mohli mať z knihy.

Nadhodená naozaj obmedzená časť z mnohých príležitostí použitia jazyka nám ukazuje, že jazyková skutočnosť musí byť mnohotvárna a zložitá, ak má postačiť na všetky tieto úlohy, aby jazyk zodpovedne plnil svoje poslanie v každom prostredí. Lebo ak sa zamyslíme aspoň nad vymenovanými príležitosťami použiť jazyk či už v jeho hovorenej alebo písanej forme, uvedomujeme si, že ťažkosť vyplýva nie z hovorenia alebo písania samého, ale z vedomia, že náš *jazykový prejav má určité zameranie, že má niečo sprostredkovať, a to presne i primerane k cieľu,* ktorý má pred sebou. Nerešpektovanie cieľa jazykového prejavu môže viesť k neujasnenosti, nepresnosti, nedorozumeniam a omylom, čo všetko sťažuje spolunažívanie a zdržuje pracovný postup.

Ohľad na zameranie jazykového prejavu si preto nevyhnutne vyžaduje použiť vybrané jazykové prostriedky, ktoré by čo najprimeranejšie, nie zbytočne složito sprostredkovaly všetko, čo treba vyjadriť. Tak si môžeme vysvetliť boj proti zbytočným cudzím slovám, aby sa nestávali smiešnymi a nepociťovali svoju menejcennosť ľudia, ktorí neovládajú cudzie jazyky, a preto komolia alebo zamieňajú tvarove príbuzné, ale významove veľmi vzdialené slová. Rečník zas napr. musí sa snažiť o pomerne krátke a jednoduché vety, aby dosiahol žiadúceho účinku, lebo počúvajúci nemá možnosť vracať sa k jeho argumentom, ako to môže urobiť čitateľ knihy.

Pri podrobnom skúmaní jazykových javov si však uvedomujeme aj to, že jazyk si musí utvárať nielen primerané prostriedky na vyjadrenie skutočnosti, ale že rovnako životná mnohotvárnosť spätne pôsobí na jazykové zákonitosti, že má určitý *odraz v jazyku.* Tak sa napr. do jazyka robotníkov z čisto slovenského jazykového prostredia dostalo mnoho nemeckých technických termínov, ak pracovali v tých oblastiach priemyslu, ktorý bol donedávna v nemeckých rukách. Podobne dnes pozorujeme, že sa v slovenčine v poslednom čase veľmi zaužívalo pomenovanie *vedúci,* hoci pomenovania nesubstantívne sú u nás neobvyklé a nahradzovaly sa (napr. *výpravčí — výpravca*); pravda, vznik a výskyt tohto slova súvisí s určitou hospodárskou štruktúrou, ktorá je závažná pre dnešok: všetky predajne znárodnených podnikov majú okrem iných zamestnancov jedného — *vedúceho* (zamestnanca).

Vysvetlenie tohto postoja k jazykovej skutočnosti je základným predpokladom popularizácie jazykovedy, pred ktorou stojíme aj v Slovenskej reči. Ak si pracujúca pospolitosť uvedomí dôležitú sprostredkujúcu úlohu jazyka, bude hľadať možnosti jeho zdokonalenia, ako sú dnes tendencie zlepšovať všetky druhy nástrojov alebo každý výrobný postup. Potrebná je tu však aktívna spolupráca a bezprostredný styk popularizátorov jazykovedy s pracujúcimi a s pracovným prostredím, aby sa spoločnými silami pre každú pracovnú oblasť našly primerané jazykové prostriedky a pre každého pracujúceho aby bol jazyk naozaj sprostredkovateľom a pomocníkom.

Juhoslavizmy v strednej slovenčine a pôvod slovenského národa

JÁN STANISLAV

Štefan Kniezsa v štúdii *Zur Geschichte der Jugoslavismen im Mittelslowakischen* (Études slaves et roumaines, Budapest 1948, ročník I, č. 3, str. 139—147) znova nastoľuje otázku pôvodu slovenského národa. Chce dokázať, že Slováci na južnom Slovensku nie sú autochtonní. Jeho stanovisko o riedkom slôvanskom osídlení dnešného južného Slovenska je dosť známe. Vyslovil ho v štúdii *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert* (AECO IV, 1938, s. 241—412 a mapa), ktorá vyšla v maďarskom znení vo Svätoštefanskom sborníku (II, 1938). Slovenské územie v XI. stor. vyzerá tu veľmi biedne. Ukázali sme však v *Sloven. juhu v stredoveku,* že obraz je podstatne iný.

Všimnime si bližšie Kniezsovu štúdiu, určenú zahraničnému svetu, lebo je písaná po nemecky. V úvode spomína staršie mienky a hovorí, že otázka juhoslavizmov je otvorená. Donáša potom historické doklady na niektoré juhoslavizmy, tak: 1. *rat-, lat-: Razdel* (pri Skýcove v Nitrianskej) a liptovské *Ráztoky.* (Je ich o niečo viac; uvedieme ich inde.); 2. *l* za *dl* podáva v 19 menách; 3. *l'* epentetické v mene obcí *Ribany* a *Chlievany;* 4. k nim pridáva miestne mená na *-ince.* Tento typ mien je, hovorí Kniezsa, veľmi rozšírený u južných Slovanov, kým u západných skoro neznámy. Ukazuje podľa neho na voľakedajší kontakt Slovákov s južnými Slovanmi. Na 16 takýchto mien donáša aj historické doklady. Krajným bodom na západe sú *Špačince* v Bratislavskej stol., od Trnavy na s., na východe gemerské *Licince.* V severnejších stoliciach tohto typu niet. Je to len oblasť bratislavská, nitrianska, ostrihomská, tekovská, hontianska, novohradská a gemerská, t. j. oblasť veľmi starodávna.

Št. Kniezsa správne poznamenáva, že pri *l* nejde o neskoršiu asimiláciu. Podľa týchto znakov sa však nazdáva, že na južnej časti Slovenska, pod Stredosloven. vysočinou, bývali

pôvodne Slovania južnoslovanského charakteru. Toto územie, hovorí (145), celkove sa kryje s východnou časťou Moravy, ktorej centrom bol hrad Nitra. Príchodom Maďarov, a ešte viac veľkou kolonizáciou v XIII. a XIV. stor., títo Slovania sa podľa neho potisli na sever. Spomína ďalej, ako je dnes už jasné, že sa kráľovská doména severných častí (Zvolen, Turiec, Liptov, Orava) kolonizovala z juhu od XIII. stor. Táto oblasť bola podľa neho prv veľmi riedko osídlená, ale nebola bez obyvateľstva vôbec, ako predpokladal Chaloupecký. Prof. Kniezsa odkazuje na polémiu medzi V. Chaloupeckým a D. Rapantom o starý Liptov. Podľa nášho výskumu historické jazykové doklady svedčia, že tieto kraje boly osídlené najmenej pred XII. stor.; staršie jazykové svedectvá máme v menách s posesívnym sufixom *-jь, -ja, -je*. Tu teda D. Rapant mal pravdu. Takto sa treba pozerať aj na mienku prof. Kniezsu.

Št. Kniezsa tvrdí tiež, že Slovania na severnejšom území Slovenska nepatrili do okruhu toho istého jazyka a do toho istého kmeňa ako Slovania na južnom Slovensku. Dosvedča mu to názov *Modly* v Turci, zapísaný *Modly* 1255, *Molley* 1263, *Modle* 1351, v ktorom je, hovorí Kniezsa, *dl* v protiklade k *l* v menách na južnom Slovensku. Podľa významu slova *modla* usudzuje, že tento názov siaha do pohanských čias, teda, vraví, pred čas kolonizácie.

Je pravda, že v Turci sa dosvedča meno osady *Modly*. Listina z r. 1271 ju lokalizuje takto: particula silve iuxta Molley, Vruthk et Precopa existens (Šmilauer, Vod. 63). Tu si treba povšimnúť, že je to kraj na pohraničí Trenčianskej stolice, kam mohla zasiahnuť izoglosa *dl*. Od Trenčína na j. máme v Považí obec *Sedličná*, ale trochu na jv. v horách je *Selec*.

Sedličná sa zapisuje r. 1496 ako *Zelychna*, t. j. *Seličná*, ale inokedy s *dl* : *Sedlisna* 1403 (Fekete Nagy, *Trencsén m.* 183). Tu sa teda forma *dl* mieša s tvarmi na *l*. Ďalej na sever sú tvary s *dl*. Št. Kniezsa ich uvádza vo svojej štúdii na str. 143 v pozn. 15. Unikol mu doklad na *-l-* v mene obce Sedličná. Uviedol mená *Močidla* pri Budatíne (ib. 67), *Jedlé* (*Gedle* 1498, ib. 89) pri Predmieri. Tvar *Modly* pri Vrútkach nemôže teda byť svedectvom o inom slovanskom kmeni, lebo historicky súvisí so susednou trenčianskou oblasťou s *dl*.

Zaujímavé je, že práve z Turca máme doklad na *e* za *ъ* : ad monticulum *hradek* 1244 pri Rakove (Šmilauer 60).

V Turci máme ešte dnes napr. západoslovenské tvary typu *dobrého, dobrému,* plur. *dobré.* Je to už pohraničný kraj, ktorý má, ako vidíme, niektoré západoslovenské prvky. Vzniká otázka, ktorú dnes veľmi ťažko riešiť, či tu pôvodne nebolo západoslovenské nárečie, ktoré sa neskôr stalo stredným alebo, či to nebolo priechodné nárečie. Spoluhláska *z* miesto *dz* v mene obce *Lazany* patrí tiež k západoslovenským znakom, aj keď na hornom Považí je dnes *z* veľmi zriedkavé, ale, zdá sa, že v minulosti to tak nebolo, lebo máme tu doklady z Trenčianskej stolice: pre obec *Medné : Mezne* 1372 a takto pravidelne až do XVI. stor., ale popri tom prenikol aj tvar *Medzne* 1412; tvar *Mezna je* 1477 atď. (Fekete Nagy, *Trencsén m.* 153). Obec *Neporadza* sa zapisuje r. 1321 Puzta*napraz* (ib. 161). *Rozvadze* sa zapisujú ako *Rozwacz* 1439 atď., t. j. *Rozvadz-,* ale je aj *Rozwas-* 1486, ktorému nemusíme pripisovať váhu, ale môže svedčiť o fakultatívnej výslovnosti ľudí z iných obcí. Nemôžeme všetky doklady pričítať českému vplyvu. O týchto prípadoch bude treba uvažovať osobitne. Uvádzame ich len preto, aby sme poukázali na to, že do turčianskej stolice presahujú a iste presahovaly prvky západného slovenského nárečia, v ktorom skupina s *dl* je pravidelným javom.

Slovo *modla* je zle voleným meradlom dialektickej alebo čo viac jazykovej príslušnosti územia, pretože patrí do náboženskej terminologie. Slovo *modla* s *dl* sa šírilo z oblasti, kde bola skupina *dl.* Dodnes máme *modliť* a len zriedka na juhu *moleť* a, zdá sa, všade len *modla.* Slová z kultovej terminologie sa rady prenášajú z oblasti do oblasti, resp. prejavujú expanziu z jedného nárečového územia do druhého.

Pozrime sa na mená z inej kultúrnej oblasti. V Liptove je *Sielnica,* ktorá sa v XIII. stor. volala *Sélnica.* (Doklady uvádza Št. Kniezsa na s. 142.) Spomína sa tu aj potok *Jeľa* r. 1285 (ib.). Tu je *l* za *dl.* Nie veľmi ďaleko od nej je malá obec *Ráztoky* s dokladmi od XIII. stor. (ib. 141). Vo Zvolene je tiež *Sielnica* s dokladmi *Zelnitz* 1250/tr. 1353, *Zelnicha* 1293 (Šmilauer 127). Selčiansky potok, na ktorom je *Senica* (zvolenská), sa zapisuje *Celnice* r. 1263 (ib. 122, 351), t. j. *Sélnicä.*

Št. Kniezsa neuvádza zvolenskú *Sielnicu* a doklady na ňu cituje pre Senicu v okr. B. Bystrica.

Ďalej sú tu ešte aj *Selce* s dokladmi od XIV. stor., ktoré Št. Kniezsa uviedol.

Liptov. *Sliač* : *Scelech* 1252 *(Šmilauer* 53) je podľa Št. Kniezsu zo sloven. *Selec;* dnešná forma by bola zpätným prevzatím z nemčiny. Porov. k tomu sloven. *preliačenuo* „ohnuté". Nie je to odtiaľto?

Z tohto vidíme, že *ráz-* a *l* za *dl* sú práve tak na severnom Slovensku ako na južnom. Príklady na *l*-epentetické treba si ešte rozmyslieť, resp. ponechať ich ďalšiemu skúmaniu.

Prof. Kniezsa si potvrdzuje správnosť svojej teórie aj menom obce *Slovány* v Turci. Meno, pravdaže, ako správne podotýka, pochodí z mena *Slověne.* Autor sa domnieva, že okolití Slovania, ktorí dávali toto meno, nepatrili k Slovienom, lebo týmto menom by neboli mohli odlíšiť jednu osadu od ostatných. Izolované postavenie tohto mena ukazuje podľa Št. Kniezsu, že to mohli byť len prišelci, ktorí sa volali *Slověne,* a že preto pôvodní obyvatelia Turca nemohli byť *Slověne.* Dnešné národné meno *Slovák* (ale ešte vždy *Slovenka, slovenský*), ktoré predpokladá staré kmeňové meno *Slověnin,* nebolo podľa prof. Kniezsu vždy spoločným menom Slovákov.

Prof. Kniezsa opomenul bližšie si povšimnúť, že v susedstve tejto obce sú *Lazany.* Obidve patria v XIII. stor. do „zeme piatich obcí" (r. 1252). Obidve patrily medzi majetky turčianskej prepozitúry (Ján Št. Šikura, *Miestopisné dejiny Turca* 68, 71, El. Mályusz, *Turóc megye kialakulása* 21). R. 1422 sa Slovany volajú *Tóth*falu; niet teda pochybností o tom, že ide o Slovákov. Prof. Kniezsa má pravdu, keď hovorí o prišelcoch. Lenže títo sa nevolali *Slověne,* ale *Ladzane* (‚Poliaci'). Meno *Sloveny* vzniká z protikladu k susednej obci s neslovenským, pôvodne poľským, obyvateľstvom. Národné pomenovania vznikajú z protikladu k inému národu, resp. zlomku národa. Starousadlé obyvateľstvo obyčajne dáva národné meno novému, inorečovému elementu. Tak teda Slováci nazvali prichodiacich Poliakov *La(d)zanmi.* Pretože sa títo nejaký čas udržali, vzniká pre susednú osadu na rozlíšenie tiež národné meno, aj keď jej obyvateľstvo hovorilo tým istým jazykom ako ostatné okolie.

Meno *Sloveny,* teraz *Slovány,* zachováva teda staré meno domáceho turčianskeho obyvateľstva. Staré doklady uvádza prof. Kniezsa: *Zlowenec* 1534, *Zlowen* 1535, *Slowen* 1543, *Slowany* 1598 (cit. Úrhegyi, *Turóc megye helynevei,* Bpešť 1939, s. 18).

Prof. Kniezsa uzatvára, že a) tzv. juhoslavizmy pochodia skutočne z južnej slovančiny a b) že predstavujú výslednicu prevrstvenia južnoslovanských živlov na západoslovanské. Hovorí o spolunažívaní dvoch vrstiev rôznych jazykových typov, pričom reč sociálne vyššej triedy je smerodajná, kým reč nižšej vrstvy, ako podľa Zd. Stiebera (*Sposoby powstania słowiańskich gwar przejściowych,* Kraków 1938), hovorí Št. Kniezsa, necháva často len stopy v novom systéme. Západná slovančina podľa neho zvíťazila, kým južná sa zastupuje len slovníkovými jednotlivosťami, stojacimi mimo jazykového systému. Nejasné je tu, že na bohatom južnom Slovensku žila sociálne slabšia vrstva južných Slovanov, kým na chudobnom severe sociálne silná vrstva západných Slovanov.

Podľa nášho stanoviska tzv. juhoslavizmy nie sú lexikálnymi prvkami, ale členmi systému. Pokiaľ v nárečiach sú tvary, nezapadajúce do tohto systému, prenikly z iných nárečí, kde tieto boly alebo sú systémové.

Miešanie teda prof. Kniezsa predpokladá na slovenskom severe (sev. Nitrianska, Zvolen, Liptov, Turiec, Orava), ale miešanie, hovorí, je aj na juh odtiaľto. Od stredoveku, vraví, boly tu veľké preskupenia, presídlenia atď., ktoré maly vplyv na jazyk. Spomína turecké panstvo na slovenskom juhu s mnohým nivočením atď., čím sa pôvodné obyvateľstvo zmenšilo podľa neho na minimum. Veľké medzery sa vypĺňajú v 18. stor. obyvateľstvom zo severných krajov. Tak to malo byť podľa Št. Kniezsu v Honte a Novohrade. Na dolnej Nitre a Váhu sa usadili, vraví, českí a moravskí kolonisti, čo je dosť známe; ide len o to, kde všade prišli. Tu vraj noví kolonisti nenatrafili na zvyšky starého stredovekého slovanského obyvateľstva, ale na Maďarov, lebo podľa neho od 16. stor. kraj od Nitry na juh bol čisto maďarský.

Tu by sme sa mali predovšetkým opýtať, prečo práve v týchto krajoch — na dolnom toku Žitavy, v Novohrade atď. —

slovenské nárečia zachovávajú napr. pri praslovan. *ě* stav, aký tu bol pred XIV. stor.: *vém, véš, vé* — viem, vieš, vie, *véra, hréch* atď. Keby tu bolo bývalo staré obyvateľstvo vyhynulo cez turecké vojny alebo inokedy, týchto prvkov by tu nebolo lebo tí predpokladaní noví kolonisti, prichodiaci v XIII. stor. sem, tieto prvky z polovice XIV. stor. vo svojich nárečiach nemajú. Nie je to len pri psl. *ě*. Takých prvkov je viac. Aj to hovorí veľmi jasne a výrečne, že o vyhynutí Slovákov v týchto krajoch nemôže byť ani reči. Nechceme tým povedať, že všetky dediny, tak ako ich poznáme dnes, si od dávnych storočí nezmenily obyvateľstvo alebo pod.

Vyhynutie slovenského obyvateľstva a čistú maďarskosť kraja pod Nitrou od XVI. stor. prof. Kniezsa chce dokázať — okrem, ako vraví, historických svedectiev — už tým, že aj pôvodné slovenské miestne mená sú dnes v slovenčine skoro úplne prevzaté z maďarčiny, čoho by podľa prof. Kniezsu nebolo, keby tu boly ostaly slabé zvyšky slovenského obyvateľstva. Faktom je, že sa dnes niektoré slovenské mená používajú v tvare, aký si utvorila maďarčina. Lenže si všimnime, že napr. *Branč* pod Nitrou má ľudový tvar dnes maďarský: *Berenč*, ale Lipszky r. 1808 zaznačuje ako slovenský tvar *Bránč*. Takých príkladov je viac. Spomeňme len, že u Lipszkého je ešte *Rajča*, ale obyvateľstvo dnes hovorí *Račištorf;* len najnovšie sa uvádza staršia *Rača*. Veľmi tu pôsobila úradnosť maďarských tvarov miestnych mien, takže nie je možné touto okolnosťou podopierať teóriu o vyhynutí obyvateľstva.

Celkove vidíme, že javy, o ktorých tu bola reč, nepotvrdzujú spomenutú teóriu prof. Kniezsu. Vieme, pravda, o archaických javoch na južnom strede, ale tie práve len potvrdzujú, že geneticky niet rozdielu medzi južnou a severnou strednou slovenčinou, ba ani medzi strednou slovenčinou a povedzme archaickým nárečím na krajnom slovenskom východe, tzv. sotáckym nárečím. Pritom však nemožno zapierať existenciu javov, ktoré slovenčinu spájajú s južnými Slovanmi. Dnes, keď vieme, že slovenské osídlenie siahalo ďaleko na juh, je nám tento fakt jasný. Svázky medzi slovenčinou a južnou slovančinou nie sú len v uvedených javoch, ale aj v slovníku.

Správny je poukaz prof. Kniezsu na miestne mená typu *-ince,* ktoré sa vyskytujú len u južných Slovanov a Slovákov — na strednej oblasti.

Zd. Stieber upozorňoval zas na miestne mená typu *-ovce* v slovenčine oproti typu *-ovice* u ostatných západných Slovanov (*Stanowisko mowy Słowaków,* Prace filol. 17, 1937, 36). Porov. k tomu srbch. *Popovce* i *Popovići.*

Proti teórii prof. Št. Kniezsu svedčia ešte aj niektoré mená slovenských činiteľov z IX. stor.

Knieža *Koceľ* sa narodil v Nitre. Jeho meno nie je nemecké, lež slovanské, ako o tom píšeme v *Sloven. juhu* II, 262—3. Základ je ten istý, aký je v mene *koc-úr, koc-ár* (*bič na krátkej rúčke, korbáč* na záp. Slovensku), a patrí ku slovu *kotъ* ‚mačka'.

Postavenie *c* je tu nejasné; v ruštine oproti nemu v miestnych menách je *č: Kočelajevo* i *Kočur.* V ukr. je subst. *kocur,* ale tu to môže byť z poľských alebo slovenských nárečí. V poľštine naproti tomu býva *koczur* (E. Berneker, SEW 590); v luž. srb. je len *kocor.*

U Chorvátov a Srbov sú miestne mená k menu Koceľ: v zetskej a drinskej oblasti máme osady *Kocelj,* v oblasti Dubrovníka je obec *Koceljevići,* v Dubrovníku aj priezvisko *Kocelj;* v drávskej oblasti je *Koceljevo* (od Belehradu na jz.). To sú teda príklady jednak z juhu a jednak zo severu. Pritom v zetskej oblasti je aj obec *Kočela;* je pravdepodobné, že toto meno patrí tiež sem.

Tu by sme mohli mať expanziu mena *Koceľ* z panónsko-slovenskej oblasti k Chorvátom a ďalej k Srbom. Takých súvislostí medzi slovenským a chorvátskym územím je viac; patria k nim napr. slová *oblok, polaznik,* chorv. dial. tvar *cirkva* a sloven. *cirkev.*

Tvar *Kočela* patril by už srbch. jazyku. V bardarskej oblasti je aj obec *Kočuli;* možno, že toto meno tiež sem patrí. Nechávame túto otázku na rozhodnutie odborníkom v chorvátskom miestopise.

Meno kniežaťa Koceľa sa rozšírilo k Chorvátom jednak rovno z Panónie a jednak možno od Ochridského jazera, resp.

z Macedónie, kde mních Chrabr zaznačil jeho meno vo svojej obrane slovanského písma. Stretnutie Pribinu s chorvátskym Trpimírom sa dosviedča v Ev. Civ.

Ruské meno *Kočelajevo* ukazuje, že toto meno nie je germánskeho pôvodu. Jeho *č* oproti *c* v slovenskom tvare svedčí, že sa tu zjavila psl. skupina *tj;* ako sa to stalo, nie je jasné.

Striedanie *c* oproti *č* ukazuje, že tvar *Kocьlь* svojím *c* je západoslovanský. Koceľ pochodil z Nitry, t. j. z územia, o ktorom sa prof. Kniezsa nazdáva, že pôvodne bolo osídlené južnými Slovanmi.

Pochybovačovi tento doklad nemusí dosviedčať západoslovanskosť južného Slovenska v prvej polovici IX. stor.

Je tu však iné meno, ktoré to dokazuje s absolútnou jasnosťou.

Veľmi dôležitá je kratšia, domáca forma mena kniežaťa Rastislava *Rastiсь*. V Análoch Fuldských sa píše *Rastiz,* v Obrane mnícha Chrabra *Rastiсь*. Meno má západoslovanské *-c-,* ale pritom skupinu *ra-,* ktorá môže byť len v južnej slovančine a strednej slovenčine. Meno teda vzniklo očividne na praslovanskej oblasti, z ktorej sa vyvinulo stredoslovenské nárečie.

Medzi menami pútnikov do severotalianskeho kláštora v IX. stor., sú aj mená so stredoslovenským prvkom. Tak je tu predložka *prě,* ktorá je typická pre strednú slovenčinu oproti západnému *pro,* čes. *pro,* poľ. *dla,* rus. *dľa,* južnoslovan. *za:* na fóliu 213′ Ev. Civ. je zápis *prenenon — prě Něnǫ,* na fóliu 5′ je *prebrassclava — prě Braslavъ;* Braslavъ je pravdepodobne pán Bratislavy (porov. *Braslav*espurch na r. 907 u Aventína podľa tzv. Ann. Juvavenses antiqui). Pri mene južného Slovana máme *zababerado — za Baběradъ* f. 214.

Odkiaľ sa tu vzala typická stredoslovenská predložka na južnom Slovensku?

Kultúrne strediská Veľkej Moravy boly na južnom Slovensku — na Devíne a v Nitre a možno ešte inde.

Pravda, je tu veľa dokladov na to, že i dnešné južné Slovensko a okrem neho veľká časť Panónie a Zátisia i oblasť Matry a Bukového lesa boly slovenské. Na niektoré poukazovali už J. Melich a El. Moór v prácach absolútne serióznych. Len

Štefan Kniezsa z toho zrejme nič neuznáva. Materiál je až veľmi jasný. Je tu, nemožno ho zaprieť a nemožno ho vysvetliť práve z južnej slovančiny.

Prof. Kniezsa končí tým, že možno tvrdiť, že dnešné geografické rozšírenie slovenských nárečí je tisícročný proces. To je pravda. Jazykový materiál, ktorý máme v stredovekých osobných a miestnych menách popri záznamoch niektorých obecných mien, dosviedča rovnakú jazykovú povahu celého slovenského priestoru, členeného dialekticky tak ako hociktorý iný jazyk. Niet tu ničoho, čo by svedčilo, že v stredoveku na slovenskom juhu žil nejaký iný slovanský kmeň ako na slovenskom severe. Vieme len toľko, že ten slovenský kmeň siahal hlboko na juh dunajskej kotliny.

K pôvodu miestneho názvu Bytča

ĽUDOVÍT MELIŠ-ČUGA

Poniže Žiliny krúti sa Váh na juhozápad. V tomto ohybe vstupuje do jednej zo stredopovažských kotlín — do Bytčianskej kotliny. Meno má po najväčšej obci, ktorá leží takmer v jej geometrickom strede, po Bytči.

Z čoho pochodí miestny názov *Bytča,* zaujímalo v minulosti jazykovedcov i historikov. Mnohí sa pokúšali zistiť etymologiu mena obce; niektoré vysvetlenia sú väčšmi, iné menej pravdepodobné, daktoré až fantastické. Koreň slova hľadal sa v domácom jazyku, v nemčine, v starej germánčine, ba až v púnskom jazyku. Prehľadne možno shrnúť tieto čiastočne si odporujúce, čiastočne sa doplňujúce alebo navzájom súvisiace výklady do piatich skupín.

1. Podľa historika Jána Kerekeša,[1] k mienke ktorého sa pripojuje i dejepisec Alexander Lombardini,[2] slovo *Bytča* je domáce, pochádza najskôr zo slova *byt.* Bytčiansky vodný hrad (zámok) bol od nepamäti obývaný, zato sa nazval

[1] J. Kerekeš, *Bytča,* Letopis Matice slov. III—IV, 1867, 37—40.
[2] Alex. Lombardini, *SP IV,* 1884, 289.

Bytča, t. j. miesto stále a trvale obývané. Ináč vraj nevedno, kto hrad staval, v dejepise niet o tom nijakej stopy.[3] Tento výklad pokladá sa teraz za prekonaný a vedecky nepresvedčivý.

2. Oveľa hlbšie do minulosti začiera druhý výklad, odvodzujúci názov obce až z púnštiny a operujúci analogiou.[4] Meno obce *Bytčica* n/Rajč. pri Žiline pochodí vraj z púnskeho jazyka; slovo *bitsi* v ňom znamenalo obývané miesto medzi riekami, čo by sa mohlo vzťahovať i na *Bytču,* majúcu rovnaké alebo podobné slovné znenie, obkolesenú tiež s troch strán vodnými tokmi a bohatú na studničky (40). To je fantastický výklad, pri ktorom nevedno, v akej spojitosti (či náhoda?) je púnske slovo s názvami slovenských obcí.

3. Inokedy sa vidí v miestnom názve *Bytča* slovná deformácia nemeckého *Bett* ‚koryto, riečište'; zas tu prichodí do súvislosti názov obce s jej polohou medzi riečnymi tokmi. Slovo *Bett* zmenilo sa vraj časom vo výslovnosti neskorších obyvateľov tohto kraja, Slovanov, na Betsch (Beč*) > Bitsch (Bič) > Bitče > Bytča, čiže podľahlo hláskoslovným zmenám; v slovančine doznievaly všetky slová na samohlásku alebo jer, zato koncové *e, a.*

4. Zaujímavý, pritom pozoruhodný výklad názvu obce podala nebohá poetka Sidónia S a k a l o v á, rodáčka z Bytče.[5] Možno ho priradiť k predošlému. Slovo *Bytča* podľa nej pochádza zo staronemeckého *beech* (vysl. *bíč*), znamenalo ‚buk' ako anglické rovnomenné *beech* (v terajšej nem. *Buche*). V okolí obce rástly v dávnych časoch obrovské bukové lesy, i teraz je na okolí hodne bukového stromového porastu, neďaleko je hora *Buková.* Germáni, ktorí tento kraj obývali pred Slovanmi, dali osade meno podľa stromu, v hojnosti rastúceho na okolí, *Bukovú* (Beech). Keď sa neskoršie začalo v Bytčianskej kotline osá-

[3] Podľa kolujúceho ústneho podania hradní (zámocki) páni sem chodievali na byt, t. j. domov, od toho *Bytča.*

[4] Jozef P o d h r a d s k ý (Citujem podľa Lombardiniho, SP V, 1885, 465).

* Tieto zmeny, ako i ďalšie tvary a výklady zo starej nemčiny nezodpovedajú s hľadiska jazykovedného. Red.

[5] Na smrteľnej posteli 17. VII. 1948 ústne pisateľovi.

dzať slovanské obyvateľstvo, pripájalo *e, a* pre ľahšiu výslovnosť. Teda jazykový proces mohol vraj ísť asi takto: Beech — Beeche — Bíče — Bitče — Bytča. Pod. z germánčiny má byť i meno blízkej *Kotešovej*. Starí Nemci mali slovo *coteche* (vysl. kotèč), znamenajúce chatu alebo malú osadu, porovnaj anglické *cottage* (vysl. *khotidž*), v terajšej nemčine Kote, Kate ‚domec, chata', teda meno obce označuje osadu, zloženú z chatiek, chatŕč, kolíb.[6]

5. Pri výkladoch slovenských miestnych názvov často sa siaha bez príčiny k cudzím, až k vzdialeným prameňom. Zabúda sa na etymologie najprimeranejšie, ktoré sa ponúkajú takrečeno samy od seba. Veľká časť našich miestnych názvov má slovenský alebo aspoň slovanský pôvod. Miestne mená odvodzujú sa neraz z niektorého osobného slovanského mena.[7] Pri názve *Bytča* vynára sa jeho súvislosť s osobným menom *Bytek;* tohto náhľadu je napr. český odborník Antonín Profous.[8] Uvádza českú lokalitu *Bytče,* kedysi vraj dedinku medzi Oplanmi, Vlkančicami a Komorcom, teraz les toho mena, ktorý má na vojenskej mape názov „Na biči"; leží asi 9 km jjv. od Kostelca n. Černı. l. R. 1436 spomína sa v prameňoch podľa autora obec *Byčice,* patriaca Sázavskému kláštoru (jej polohu nevie bližšie lokalizovať), a r. 1543 (1528) dedinka *Bytcze,* majetok kláštora sv. Prokopa. Po údajoch výskytu obcí tohto mena podáva autor etymologiu týchto českých miestnych názvov.

Meno *Bytče,* vyskytujúce sa i na Slovensku (Veľká Bytča, Malá Bytča, deminutívum Bytčica pri Žiline) a v Poľsku (Bytcza), pochodí podľa neho z osobného mena *Bytek,* ktoré súvisí s apelatívom *byt, bývanie.* Takéto osobné meno sa spomína už r. 1052 medzi osobnými slovanskými menami v deje-

---

[6] Lombardini (*SP VI,* 1886, 230) odvodzuje názov *Kotešová* z Kotreshof, t. j. majetok žilinského mešťana Kotršu, spomínaného v Knihe Žilinskej. (V. Chaloupecký, *Kniha Žilinská,* Bratislava 1934, 119, 120, 122—132, 135—138, 140—141.) No Lombardiniho výklad nijako nepresvedčuje (viď ďalej).

[7] J. Stanislav, *Osobné mená miestnymi názvami,* SR XIII, 129—139.

[8] Ant. Profous, *Místní jména v Čechách* (jejich vznik, původní význam a změny). Česká akademie věd a umění v Praze 1947, str. 235.

pisných prameňoch.[9] Z osobného mužského mena *Bytek* starou posesívnou príponou *-ja* vzniklo *Bytče* (kmeň *Bytk-* + *ja* > *Bytkja,* z toho palatalizáciou *Bytča* a prehláskou v češtine *a* v *e* po *č Bytče*). Pomenovanie označovalo vlastníctvo k osobnému menu *Bytek* a bolo utvorené staršou kratšou privlastň. príponou ženskou *-ja,* ktorej podľa systému terajšieho tvorenia privlastňovacích mien odpovedá privlastň. žen. forma *Bytkova,* t. j. osada, patriaca *Bytkovi* alebo odvodzujúca svoje meno od mena významnejšej osoby v nej (od zakladateľa, zveľaditeľa a pod.).

Keď zvážime teraz všetky uvedené vysvetlenia miestneho názvu *Bytča,* ako najzávažnejší prichodí do úvahy, ako vidno, posledný výklad; prvé štyri sme uviedli skôr pre úplnosť alebo zaujímavosť.

Prvý raz spomína sa *Bytča* ako lokalita na strednom Považí poniže Žiliny v donačnej listine kráľa Bela IV. roku 1248, event. 1250,[10] a to názvom *Byucha.* Niekoľko rokov po odchode Tatárov zo Slovenska Belo IV. vydáva v Budíne kráľovskú listinu, ktorou darúva za zásluhy chorvátskemu bánovi Filipovi, čo stratil všetky svoje majetky v tatárskom plienení, obce *Byucha* a *Hoznucha* (Bytču a Hvozdnicu) v Trenčianskej stolici.[11]

---

[9] Bitech, tributarius, mellis ecclesiae Boleslav in villa Wilikona, CB I, 360. (Uvádzam podľa V. Profousa, l. c.)

[10] Niektorí dejepisci uvádzajú ako rok vstupu Bytče do histórie 1248, napr. J. Kerekeš, *Let. Matice slov.* III—IV, 1867, 37; Lombardini Alex., *SP IV,* 1884, 289; Lovcsányi Gy., *A Vág és vidéke,* Budapest 1881, 100; Dr. Pechány Ad., *Kalauz a Vágvölgyében,* Budapest 1888, 66; A. Kavuljak, *Lietava,* Turč. Sv. Martin 1946, 75. — Iní historici, opierajúci sa o Fejéra (Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Budae 1829—1844, IV. d., 2. sv., str. 65), udávajú rok 1250, tak aj V. Chaloupecký, *Staré Slovensko,* Bratislava 1923, 222; tenže, *Kniha Žilinská,* Bratislava 1934, XXVII.

[11] Príslušnú pasáž z donačnej listiny uvádzam pre jej závažnosť nielen so stanoviska historického, ale aj jazykovedného:

„... inter alia beneficiorum nostrorum solatia, quae necessitatem habentibus studuimus impertire, dilecto et fideli nostro *File Bano,* qui post exitum Tartarorum, possessionibus funditus deuastatis, non habebat, vbi caput reclinaret, in terris nomine *Byucha* et *Hoznucha,* in Comitatu Trinchinensi sitis, et ab eodem Castro exemtis, recolentes virtutum suarum insignia, quae sibi penes maiestatem regiam merita cumularet, nostra gratia prouidentes iure perpetuo duximus conferendas..." (Podľa

V neskorších listinných pamiatkach prichodí názov obce v takomto pravopisnom rúchu: *Bykcha* (1271), *Magna Bycza* (1391), *Bicza* (1417), *Beytcza* (1423), *Bittza* (1492), *Byche* (1493), *Bytcza* (1501), *Bycha* (1509), magna et parva *Bycze* (1525), *Bycza* (1561); poznamenať načim, že složkami *ch, kch, cz, ttz, tcz* sa označúvalo č, takže znenie názvu obce bolo v 14.—16. stor. skoro to isté ako teraz *(Bitča, Biča).*

Podľa uvedených listinných pamiatok názov obce mohol vzniknúť z osob. mena *Bytek.* Pre nás je najdôležitejšie zistenie, že meno obce a širšieho jej okolia (Bytčianska kotlina) patrí do radu mien domáceho pôvodu. Netreba sa tu uchyľovať k fantastickým alebo zámerne skresľovaným slovným etymologiám. Meno *Bytča* je a ostane od pôvodu slovanské, bo aj obec bola vždy slovanská; inonárodné menšiny boly v nepatrnej miere zastúpené, o čom svedčí bohatá história tejto obce i jej vznik na málo zaľudnenom pohraničí uhorsko-poľskom.[12]

Zo školskej slovenčiny

VLADO UHLÁR

Genitív miestnych mien typu Margecany.

Na plakátoch Slovenského divadla v Prešove čítame znovu v rubrike repertoáru na jednotlivé dni: *Zájazd do Lipan.* Tak isto pravidelne počúvame nesprávne tvary: *do Margecan, do Kostoľan* a pod. Na západe v Skalici počuť podobne: *do Kopčan, Močidlan, Vlčkovan, Vidovan* a pod. Na pozvánke na IV. pracovnú konferenciu Štát. archeologického ústavu čítame: *Odjazd ... do Moravan.* V dnešnom Partizánskom — popri spisovnom tvare *do Baťovian,* ktorý je živý aj v nárečí okolia, a popri tvare *do Baťován* v ústach príslušníkov topoľčianskeho nárečia — najčastejšie počuť tvar *do Baťovan,* ktorý je ponajviac zlínskeho pôvodu, lebo Zlínom prešla značná časť osadenstva továrne, najmä úradníctva a iných vedúcich.

Fejéra, *CD IV,* 2., 65, 66.) — Z dátumovej doložky: „Datum anno incar. Dom. MCCL, regni autem XV" vychodilo by, že r. 1250 je pravdepodobnejší (l. c., 66).

[12] V. Chaloupecký, *Kniha Žilinská,* Bratislava 1934, XVII.

Na vých. Slovensku sú tvary *do Margecan, Zalužan* a pod. nárečové, ale tvar *do Lipan* je nový, analogicky utvorený na spôsob *do Margecan, Župčan* k novému nom. *Lipany*. Rozhodnutím Pov. vnútra podľa návrhu jeho miestopisnej komisie s veľkým poslovenčovaním miestnych mien vykonala sa aj úprava mnohých miestnych mien v smere hláskového a tvarového pospisovnenia. A tak nárečové tvary, dovtedy úradné, *Lipiany, Kriviany, Roškoviany, Križoviany, Petroviany, Jakoviany, Jakuboviany, Komariany, Turiany* a pod. boly nahradené novými pospisovnenými, a teda aj sjednotenými tvarmi na *-any: Lipany, Petrovany, Krivany* atď., ako boly už dovtedy *Margecany, Lažany, Košťany* a pod.

V snahe navodiť správne nové úradné tvary sa prechodí do druhej krajnosti, že sa potláčajú aj tvary gen. *z Lipian, Turian, Petrovian, Krivian* atď. a uplatňujú sa nespis. a nenárečové tvary gen. typu *z Lipan, Turan* v shode s ostatnými nárečovými, ale v tomto prípade nespisovnými tvarmi gen. *z Margecan, Chmiňan, Župčan* a pod.

Podobný stav je aj na západe pri Skalici. Ale tu proti východoslovenským nárečovým tvarom *Vidoviany, Vlčkoviany* boly vždy úradné názvy *Vidovany, Vlčkovany,* takže po upozornení na spis. gen. *do Vidovian, Vlčkovian* (podobne aj *Močidlian, Kopčian* atď.) upomenutí miestni inteligenti čiastočne sa ohradili, že je to po „dzedzinársky", teda nárečovo.

Proti možnej námietke, že spomínané zjavy sú dokladom sjednocovacej tvarovej tendencie pri skloňovaní vlastných mien, treba uviesť, že gen. tvary miestnych mien na *-any,* tvorené nultou koncovkovou morfémou a nezdĺženou kmeňovou slabikou (proti spisovnej zdĺženej), sú nárečové, západoslovenské a východoslovenské, že podobnú tendenciu nenachodíme v nárečiach stredoslovenských, kde sú stále živé gen. tvary *z Kraľovian, Šurian, Turian, Topoľčian, Rybian, Rudnian, Baťovian* a pod. (tvary s krátkou kmeňovou slabikou sú iba výnimočne sem zanášané), a teda záväzné pre dnešnú spis. slovenčinu, ktorej hláskoslovný systém je stavaný na hláskoslovnom systéme stredoslovenských nárečí.

Aký je stav vyučovania skloňovania vlastných mien po-

množných na *-any* podľa cvičebníc a gramatík slovenského jazyka na našich národných a stredných školách?

V cvičebnici pre 5. roč. nár. škôl (Prídavok—Rumpel: *Slovenský jazyk,* IV. diel, 1948) v Poznámke na str. 50 sa uvádza: „Podľa vzoru *dub* skloňujú sa i mužské podstatné mená, zakončené na *-y,* ako *časy, hody, odpustky, Nové Zámky, Topoľčany* . . ." O gen. pl. niet zmienky, ani cvičenia, čo je konečne vzhľadom na národnú školu celkom pochopiteľné. Iba v pravopisnom slovníčku na str. 253 je uvedené: *Topoľčany, Topoľčian.*

V učebnici pre I. tr. str. škôl (Prídavok—Goláň—Rumpel: *Slovenský jazyk.* Cvičebnica a mluvnica pre I. triedu meštianskych škôl. 1947. I. diel), ktorá jediná je teraz k dispozícii pre vyučovanie, na str. 64 nachodíme: „Podľa vzoru *dub* skloňujú sa . . . pomnožné podstatné mená mužského rodu na *-y* napr.: *hody, časy, odpustky, Topoľčany, Piešťany.*"

Ale o gen. som nenašiel ani zmienky. A v II. diele pre II. tr. str. škôl zasa som nenašiel nijakého poučenia ani precvičenia.

Pre III. a IV. tr. stredných škôl je nateraz len *Slovenská gramatika* s cvičeniami od Dr. Jána Mihála, ktorá — podľa osnov — sústreďuje sa na iné úlohy, a preto niet v nej ničoho o skloňovaní vlastných mien typu *-any.*

V učebnici Dr. Jána Mihála *(Slovenská gramatika pre I. a II. tr. str. škôl, 1947),* ktorá teraz však nie je už uvádzaná medzi knihami Štátneho nakladateľstva, nachodíme o našom prípade na str. 134 toto štvorriadkové poučenie: *„Množný genitív.* Vzory *pán (sluha), dub, meč.* Podstatné mená *čas, ráz* a mená miest, ako *Kopčany, Kvačany, Šurany* a pod., mávajú takéto genitívy: *čias, ráz, Kopčian, Kvačian, Šurian* a pod. Príklady: *za dávnych čias, päť ráz, sto ráz, pochádza z Kvačian, ideme do Šurian* a pod."

A v nasledujúcich cvičeniach, o to vlastne ide, niet nijakého príkladu, kde by sa venovala pozornosť nacvičovaniu gen. tvarov.

V Sozname obcí na Slovensku z r. 1949 je 198 obcí[1], utvo-

[1] Počet 198 obcí na *-any* z 3.354 všetkých obcí na Slovensku hovorí zreteľne o produktivite takéhoto tvorenia, ktoré je dokonca živé; tak

rených príponou *-any*. Vzhľadom na ich veľké množstvo a častý výskyt je potrebné, aby sa venovala náležitá pozornosť ich skloňovaniu a nacvičovaniu spisovných gen. tvarov.

Sám by som sa prihováral za utvorenie osobitného pomocného vzoru *Margecany,** ktorý bol zaradený v školských gramatikách a cvičebniciach po celkovom prebratí skloňovania podst. mien všetkých rodov a vzorov.

Pritom treba ukázať, že gen. vlastných mien na *-any* (pomnožné) tvorí sa práve tak, ako gen. pl. pri žen. vzoroch *žena, ulica* a stredných *mesto, srdce*. Súčasne by si žiaci dobre uvedomili skutočnosť dĺženia kmeňovej-korennej slabiky (tiež dĺženie a krátenie samohlások):

nom. pl.	gen. pl.		dat. lok. pl.
ženy	*žien*	*e-ie*	ženám, o ženách
mestá	*miest*		mestám, o mestách
roboty	*robôt*	*o-ô*	robotám, o robotách
oká	*ôk*		okám, o okách
kravy	*kráv*	*a-á*	kravám, o kravách
blatá	*blát*		blatám, o blatách
brady	*briad*	*a-ia*	bradám, o bradách
hrady	*hriad*		hradám, o hradách
sľavy	*sliav*		sľavám, o sľavách
fľaše	*fliaš*		fľašiam, o fľašiach
ťavy	*tiav*		ťavám, o ťavách
žaby	*žiab*		žabám, o žabách

Podobne tvoria gen. i pomnožné miestne mená, zakončené

Baťovany (vznikly r. 1938, teraz úradne *Partizánske*), *Bystrany, Úľany, Stráňany, Podhorany* a iné, ktoré vznikly poslovenčením po oslobodení po II. svet. vojne. Najviac pomenovaní tohto typu je na území hornej Nitry a na východe v povodí Torysy. — K nim sa radia mená (do počtu nezapočítané), odvodené od mien na *-any* (zdrobneliny a príd. mená), ako napr.: *Turčianky, Lužianky, Topoľčianky, Solčianky* a pod., *Bošianska* Neporadza, *Kapušianske* Vojtovce, *Chmirianske* Jakubovany a pod., popri obdobných *Trenčianske* Teplice, *Nitrianska* Streda, *Turčianske* Teplice, *Tovarnianska* Polianka, *Stakčianska* Roztoka a pod.

* Azda skôr *Turany*, alebo iný slovenský názov. — Red.

na *-any,* hoci sú muž. rodu, kde pravidelne býva koncovka gen. pl. *-ov:*

nom.	gen.	dat. lok.
Margecany	*Margecian*	Margecanom, v Margecanoch
Lipany	*Lipian*	Lipanom, v Lipanoch
Turany	*Turian*	Turanom, v Turanoch
Chynorany	*Chynorian*	Chynoranom, v Chynoranoch
Kostoľany[2]	*Kostolian*	Kostoľanom, v Kostoľanoch
Ostrovany	*Ostrovian*	Ostrovanom, v Ostrovanoch
Vlčkovany	*Vlčkovian*	Vlčkovanom, vo Vlčkovanoch
Rybany	*Rybian*	Rybanom, v Rybanoch
Kopčany	*Kopčian*	Kopčanom, v Kopčanoch
Chmiňany	*Chminian*	Chmiňanom, v Chmiňanoch
Herľany	*Herlian*[3]	Herľanom, v Herľanoch

Výnimočne nenastáva díženie, keď je kmeňová slabiká dlhá:

Piešťany	*Piešťan*	Piešťanom, v Piešťanoch
Liešťany	*Liešťan*	Liešťanom, v Liešťanoch

Grafická úprava má veľký význam pre vyniknutie nacvičovaných tvarov. Nasledovalo by ešte osobitné cvičenie vo vetách, v článku a pokyn na podobné domáce cvičenie z miestnych mien

[2] V Sozname obcí na Slovensku (podľa správneho rozdelenia z 1. februára 1949 vydal Slovenský plánovací úrad v Bratislave 1949) nachodíme isté rozpory, nejednotnosť v uplatňovaní spisovnej normy. Popri pospisovnenom tvare Kostoľany nachádzame Zákostoľany, popri Močidľany (okr. Sabinov) Močidlany (okr. Skalica), popri Preseľany-Selany, Solčany, Gbelany, Sulany, Oslany, ale Doľany, Herľany, Pavľany, Sokoľany, Poľany, Krepeľany.

Tak je to aj s novými tvarmi Hámre (Horné, Dolné, Oravské, Košické, Remetské), ale ostaly Hámry (okr. Trenčín). A podobne Matliary, Gajary, Čeláry, Koláry, Olováry, Bulhary, ale Leváre, Rybáre, Tesáre, Strháre a pod.

[3] Z tejto súvislosti sa vymyká názov obce *Vozokany,* kde nejde o tvorenie kmeňotvornou príponou *-any,* ako svedčí i nepalatalizované kmeňové *-k-,* ale o složeninu *vozo+kan-* (‚kde vozy kanú, zapadajú do barín'). Gen. je tu z *Vozokán,* ako z *Vlách, Krompách, Kubách* (teraz Spiš. Bystré), *Veľbách* (teraz Bystrany); príd. meno *vozokanský,* obyv. meno *Vozokanec, Vozokanka.* Nepalatalizované *-k-* svedčí o prevzatí mena.

bližšieho okolia a susedných okresov, aby sa tvorenie gen. miestnych mien na *-any* dostalo do plného vedomia žiakov a celkom sa zmechanizovalo.[4]

Didaktická zásada koncentrácie žiada, aby sa súčasne prebralo i tvorenie *príd. mien*[5] z podst. mien na *-any* a tiež tvorenie *obyvateľských mien,* najmä žen. rodu. V oboch prípadoch sa prakticky vychodí zo základu, ktorý máme v gen. vlastných pomnožných mien.[6]

-ian	*-iansky*	*-ianka,* -anec:
z Margec*ian*	margec*iansky*	Margec*ianka,* Margecanec
z Lip*ian*	lip*iansky*	Lip*ianka,* Lipanec
z Kraľov*ian*	kraľov*iansky*	Kraľov*ianka,* Kraľovanec
z Bošian	bošiansky	Bošianka, Bošanec
z Morav*ian*	morav*iansky*	Morav*ianka,* Moravanec
zo Slov*ian*	slov*iansky*	Slov*ianka,* Slovanec
z Kriv*ian*	kriv*iansky*	Kriv*ianka,* Krivanec

[4] Pravdaže, osvojili by si princíp dokonale aj vyučujúci. Poznám viac veľmi kvalitných pedagogov z radov učiteľov i profesorov, ktorým je táto látka cudzia a podceňujú ju, lebo im nebola ešte nikde predložená v celej šírke a nástojčivosti.

[5] Na nákladných žel. vozňoch čítame nespisovné tvary: *Margecanské vápenky,* v novinách: osadenstvo *bošanských* garbiarní a pod.

[6] Porovnaj čl. E. Jónu: *Mená obyvateľov k novým miestnym názvom,* SR XIV, 1948—1949, 218 a n.

Kronika

BOJ O POKROKOVÚ JAZYKOVEDU V SSSR

Známa diskusia o stave súčasnej biologie po prednáške akademika T. D. Lysenku v auguste 1948 v Moskve dala podnet k podobnej diskusii o sovietskej jazykovede. Úvodné prednášky mali poprední súčasní lingvisti I. I. Meščaninov a F. P. Filin, ktorí sa hlásia k dielu zakladateľa materialistickej jazykovedy N. J. Marra ako jeho stúpenci a nasledovníci.

Ukázalo sa (ako sa hovorí v rezolúcii Vedeckej rady Ústavu ruského jazyka Moskovského oddelenia Marrovho ústavu jazyka a myslenia, uverejnenej v časopise Izvestija akademii nauk SSSR, Otdelenie literatury i jazyka, VIII. roč., č. 2, str. 171—2), že ešte dnes v sovietskej lingvistike existujú dva protichodné smery: jeden — pokrokový, materialistický, založený na učení Marxa, Engelsa, Lenina, Stalina — predstavuje jazykovednú náuku N. J. Marra a jeho nasledovníkov; druhý — reakčný, idealistický — odzrkadľuje buržoázne teórie zahraničné. Nové učenie N. J. Marra o jazyku vychádza z poznania, že jazyk je produktom vývinu spoločnosti, že vývin všetkých jazykov má spoločné zákonitosti, súvisiace so spoločensko-historickým procesom; a keďže niet čistých národov a rás, niet ani čistých jazykov.

Za uplynulých tridsať rokov nové učenie o jazyku svojou teoretickou podstatou veľmi poslúžilo vývinu národných písomností a literárnych jazykov národov SSSR, ktorý podporovala sovietska vláda na základe Leninovej a Stalinovej národnostnej politiky. Vedecký materialistický jazykospyt sa skutočne osvedčil v praxi socialistickej výstavby. Stredom výskumnej pozornosti tohto smeru je štúdium živých súčasných tvarov jazyka.

Stúpenci idealistického smeru, naopak, študujú jazyk bez ohľadu na históriu spoločnosti a vývin jazyka pokladajú za imanentný, v sebe uzavretý proces, zbavený príčinnej zákonitosti. Reakčná podstata tohto smeru sa ukázala najmä v takzvanej teórii prajazykov, ktorá zdôrazňuje rasovú nerovnoprávnosť jazykov, a teda aj národov, ktoré nimi hovoria. Tento smer odlučuje teóriu od praktických úloh kultúrnej výstavby v jazykovej oblasti. Doteraz sa i v SSSR udržali predstavitelia tohto smeru. Väčšina z nich eklekticky spojuje idey ruskej buržoáznej predrevolučnej jazykovedy (Potebnja, Fortunatov a Šachmatov) a názory súčasných lingvistických škôl (de Saussure,

Meillet, Vendryes, štrukturalisti, Kuryłowicz a iní). Pritom reakčná podstata týchto ideí sa často maskuje citátmi z klasikov marxizmu-leninizmu.

Uvedená rezolúcia navrhuje ďalej konkrétne opatrenia, ako sa má zaistiť víťazstvo pokrokového smeru v sovietskej lingvistike.

Diskusia — ako vidno z VIII. ročníka (1949) časopisu Izvestija AN SSSR, OLJ — v tomto smere pokračuje. I známi lingvisti, ako napríklad akademik V. V. Vinogradov a profesor R. J. Avanesov, ktorí doteraz neboli stúpencami N. J. Marra, vyhlásili, že v budúcnosti budú pracovať v duchu nového učenia o jazyku. *L. M.*

KRUH PŘÁTEL ČESKÉHO JAZYKA

Kruh přátel českého jazyka vznikol najprv ako odbor Společnosti pro slovanský jazykozpyt v Praze (v marci 1939). Na jeho čele po spisovateľovi J. Kvapilovi stojí spisovateľka M. Pujmanová. Roku 1946 sa Kruh osamostatnil a súčasne zriadily sa odbočky, z ktorých najväčšia je v Prahe (jej predsedom sa stal Dr. J. Haller). Sú dokladom toho, že len pri troške agilnosti možno zainteresovať najširšie laické kruhy o otázky jazykovej kultúry. Konkrétnym svojím programom združovať k spolupráci na prospech českého jazyka tých, ktorí majú k nemu úzky vzťah (spisovateľov, jazykovedcov, učiteľov a všetkých jeho ctiteľov), naväzuje čiastočne na Jednotu Svatopluka Čecha, hoci Jednota vznikla za prvej svetovej vojny najprv ako združenie prekladateľov. Z inoslovanských organizácií Kruh pripomína najmä poľské Towarzystwo miłośników języka polskiego, ale nie sú mu cudzie ani brúsičské snahy, charakteristické pre prostredie Towarzystwa poprawności języka polskiego a jeho Poradnik językowy.

Popri praktickej jazykovej poradni, vedenej Dr. J. Hallerom, predsedom pražskej odbočky Kruhu, Kruh usporaduje týždenne alebo každé dva týždne prednášky, na ktorých sa preberajú najrozmanitejšie otázky jazykovej výchovy a kultúry. Obyčajne sa združujú do cyklov. Nie sú teda náhodné, ako to zpravidla býva v podobných spoločnostiach, a sú, ako sa zdá, súčiastkou pevného programu. Svoju úlohu i národnopolitickú plnily tieto prednášky hlavne za druhej svetovej vojny. Súbor prednášok, prednesených v jazykovom kurze „Spisovná čeština" od januára do júna 1940, vyšiel knižne ako *Hovory o českém jazyce* (Praha 1940). Druhý súbor vyšiel r. 1947 ako *Druhé hovory o českém jazyce* a je takmer celý venovaný výkladom o českej vete a jej čiastkach. S tohto hľadiska príspevok Kruhu na poli českej jazykovej kultúry je významný, a to tým viac, že medzi jeho praktickými jazykovými príručkami brúsičského rázu vyšla i pozoruhodná *Novočeská skladba* Šmilauerova (Praha 1947), ktorá svojou prepracovanosťou je na výške doby. Kritici prijali ju väčšinou veľmi kladne. Okrem toho Kruh přátel českého jazyka vydal

i *Úvod do české stylistiky* od J. V. Bečku, ktorý sa v ňom pokúsil podať českú štylistiku s hľadiska potrieb dnešnej doby a ktorý v ňom naviazal na staršiu svoju publikáciu (*Technika slohu,* Praha 1938).

Pre styk s členmi užíva Kruh *Oběžník Kruhu přátel českého jazyka,* ktorého prvé číslo vyšlo 15. januára 1947. Nejde tu len o organizačné správy, ale za redakcie Dr. E. Čecha a Dr. J. Daňhelku uverejňujú sa tu rozličné jazykovedné články so zreteľom na úlohy a program Kruhu. Uvádzam z prvých čísel článok Šmilauerov o jazykovej správnosti, Trávníčkovu štúdiu o ústrojnosti výrazových prostriedkov atď. Vo všetkých však prevažuje popularizačný zreteľ nad stanoviskom odborným a prísne vedeckým.

Tým sa stal Kruh organizáciou, ktorej práca na prehĺbení lásky k českému jazyku je hodna pozornosti aj v slovenskej verejnosti.

V. Polák

JAZYKOVÉ KRÚŽKY PRI MIESTNYCH ODBOROCH MATICE SLOVENSKEJ

V nových pomeroch po reorganizácii Matice slovenskej práca v miestnych odboroch mení sa od základu. Okrem členských schôdzok a prednášok, ktoré donedávna boly na mnohých miestach jedinými prejavmi spolkového života, sústreďuje sa dnes práca v osobitných krúžkoch divadelných, speváckych, hudobných, čitateľských ap. Popri krúžkoch odborných záujmov možno tam tvoriť i krúžky jazykové. Doteraz v miestnych odboroch venovala sa jazyku pozornosť zväčša príležitostne pri rozličných jubileách. Na jazyk sa hľadelo ako na vzácne dedičstvo po predkoch, ktoré v časoch šovinistického nacionalizmu bolo treba brániť proti utláčateľom, lebo jazyk bol symbolom národnej existencie. Pravda, i dnes k národnému jazyku máme aj citový pomer. No vieme, že jazyk má i veľký význam praktický ako nástroj dorozumievania a myslenia. Čím je tento nástroj výstižnejší a presnejší, tým lepšie môžeme pracovať. — Vieme napríklad, že v dielňach a továrňach používa sa na pomenovanie rozličných nástrojov mnoho neslovenských názvov, ktoré si starší robotníci pri učení osvojili od cudzích majstrov. Ale prečo dnes máme trápiť učňov cudzími názvami, keď môžeme použiť domáce slová so všeobecne srozumiteľným základom? Kde doteraz nemáme vlastné názvy, v duchu slovenčiny a podľa slovanských vzorov môžeme ich utvoriť v spolupráci príslušných odborníkov a jazykovedcov, profesorov a učiteľov slovenčiny. Takéto praktické úlohy môžu mať *jazykové krúžky* pri miestnych odboroch Matice slovenskej. Preto všade tam, kde si to potreba vyžaduje, zakladajte vo svojom miestnom odbore takéto krúžky! Pri práci vám poradí ústredie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine priamo alebo v časopise Slovenská reč. Tu budeme uverejňovať aj zprávy o výsledkoch práce, aby si takto jednotlivé krúžky vymieňaly skúsenosti.

E. J.

Kritiky a recenzie

UNIV. PROF. DR. J. M. KOŘÍNEK, *ÚVOD DO JAZYKOSPYTU.* Vydala Slovenská akadémia vied a umení v Bratislave 1948. Strán 107, cena broš. Kčs 120,—.

Ak sa v niektorej vednej oblasti pociťovala akútna potreba systematického vovedenia do základných pojmov a celej problematiky vedeckého bádania, adekvátne vymedzujúceho predmet i bádateľské metódy príslušnej vedy, pociťovala sa ona zaiste pri štúdiu lingvistiky. Chýbal systematický úvod do jazykospytu, ktorý by nielen oboznámil so základnými pojmami a poučil o stave súčasnej lingvistiky, ale pomáhal aj orientovať sa medzi rozličnými názormi, správne ich hodnotiť a ich poznatky aplikovať pri konkrétnych vedných problémoch.

Úvod do jazykospytu od prof. J. M. Kořínka, ktorý ako piaty sväzok svojej Náučnej knižnice vydala Slovenská akadémia vied a umení, len čiastočne nám odpomáha saturovať pociťovanú potrebu. Čiastočne najmä preto, lebo v skutočnosti kniha pri svojej nedokončenosti podáva len základné vymedzenie obsahu a predmetu lingvistiky, vymedzuje platnosť fonologických protikladov, vokalických a konsonantických vlastností a zásady diachronickej fonologie, zhruba charakterizujúc hláskoslovný plán jazykov indoeuropských. V knihe chýba diachronická typologia jazykov, časť o prozodických vlastnostiach foném, časť o pomenovaní, o syntaxi a lexiku.

Torzo Kořínkovho *Úvodu do jazykospytu,* ktoré z rukopisnej pozostalosti do tlače pripravil Dr. Št. Peciar, obsahuje len tieto tri kapitoly: I. *Vymedzenie vedného predmetu jazykospytu* („Langue" a „parole"), II. *Fonologická systematika* (1. Klasifikácia fonologických protikladov, 2. Vokalické vlastnosti, 3. Konsonantické vlastnosti, 4. Mimofonologické variácie, 5. Historická fonologia) a III. *Všeobecná typologia jazykov* (nedokončená). V prvej kapitole autor vymedzuje predmet a metódy lingvistiky ako vedy, ktorej úlohou je zisťovať rozličné konkrétne sústavy jazykových znakov z daného jazykového materiálu a vysvetľovať ich. Predmetom vedeckej analýzy je mu „langue" ako nadindividuálny produkt, tvoriaci vždy presný a pevne uzatvorený systém, v ktorom jednotlivec nemôže nič meniť, ktorému sa musí len učiť, ak ho chce užívať v „parole", v prostom akte vôle a inteligencie jednotlivca, podriadenom „lan-

gue", systému jazyka. Pri vedeckej analýze nemožno preto vychádzať z „parole", z toho, čo je individuálne, a teda menlivé. Svoje výklady autor obhajuje aj proti názorom Jespersena, Hjelmsleva, Vološinova a i. V druhej kapitole rozoberá základné otázky fonologickej problematiky, bližšie si všímajúc klasifikácie fonologických protikladov, vokalických a konsonantických vlastností, mimofonologických variácií a historickej fonologie. Svoje vývody bohato dopĺňa rozborom systémov jednotlivých jazykov. V tretej kapitole o všeobecnej typologii jazykov, ktorá, bohužiaľ, ostala nedokončená, osvetľuje nám diachronicky typologiu indoeuropských jazykov, t. j. jazykov spoločného pôvodu, ktoré sú istými svojimi znakmi a prvkami shodné, alebo aspoň podobné historicky alebo geneticky.

Možno len ľutovať, že dielo ostalo nedokončené pre náhlu smrť autora, ktorý ho mal oveľa širšie rozpracované, čo vidieť i na osnove práce. Ale i tak svoju úlohu uviesť do jazykovednej problematiky spĺňa a aspoň čiastočne na istý čas i zaplní nedostatok príručkovej literatúry u nás v tomto vednom odbore. Jeho ťažisko je totiž tu.

Adam Pranda

Pozn. red.:

Posmrtné vydanie knihy J. M. Kořínka dnes treba pokladať skôr za akt piety než za saturovanie recenzentom spomínanej potreby. Úvod do jazykospytu, založený na štrukturalizme, z neho najmä na fonologii, po vážnej kritike tohto smeru v SSSR s hľadiska marxizmu môže nám byť len podkladom a východiskom pre ich kritiku. V takomto smysle recenzovaná kniha môže pomôcť aj u nás pri rozvíjaní *nového učenia o jazyku* s takým presným pojmovým aparátom, o aký išlo nebohému J. M. Kořínkovi v štrukturalizme.

K PREKLADU BROMFIELDOVHO ROMÁNU *NASTALY DAŽDE*

Dr. Ján Mihál preložil známy román amerického spisovateľa Louisa Bromfielda *Nastaly dažde* (vydala SPKK, Bratislava 1948). Podávame niekoľko jazykových pozorovaní o preklade.

Prekladateľ neobvykle hojne používa slovesné tvary na *-úvať*. Napr.: *zmocňúva* (12), *očarúvala ho* (13), *veslúval* (31), *necestúval* (46), *vycengúvam* (47), *vysedúva* (48), *usporadúvať, olovrantúval, cestúval, vysedúvala, dozvedúval, pamätúval, vyčakúval, lumpúval, prostituúvala, zahriakúval, kupúval, neunúvam, zmocňúva, pripisúvajú, spamätúval,... ospravedlňúval, odryhúvalo, osihoťúvali*. Niektoré z týchto tvarov sú celkom násilné. — Ďalším charakteristickým znakom prekladu sú tvary gen. pl. feminín a neutier s vkladným *-á-: karát* (27), *tehál* (37), *kvapák* (43), *krhál* (204) atď. V iných prekladoch SPKK sú takéto tvary ojedinelé; sú to totiž neproduktívne formy na zániku. Aj tvary *nyla, nyjúca, nyjúce* (82) mohly radšej vystať. Toľkoto k „jazykovým svojskostiam" prekladu.

A teraz uvedieme niekoľko drobností. Subst. *spoveď* skloňuje sa

podľa Pravidiel ako *dlaň*, t. j. má v gen. sing. a nom. i akuz. pl. pádovú príponu *-e*, nie *-i:* „spovedi" (399). Namiesto gen. pl. „šatieň" (158) užíva sa dnes skôr *šatní* ako pri väčšine substantív typu *ulica* s dvoma spoluhláskami na konci kmeňa (okrem miestnych na *-ovce, -nce*). Aj Pravidlá uvádzajú iba *šatní*. Ak by sme posudzovali presne s hľadiska Pravidiel, museli by sme mať výhrady aj proti tvarom „krajčírstiev" (6), „pochábstiev" (565 — na str. 566 je „pochabstiev"). Malo by byť *krajčírstev, pochábstev*...; no tvary na *-iev* nemožno už dnes pokladať za nespisovné, pretože sa s nimi stretávame denne („povereníctiev"...).

V inštr. pl. majú feminína pádovú príponu *-ami*, preto by malo byť *dverami*, nie „dvermi" (100), ako je to na str. 295. Pri subst. mask. typu *dub* je *-mi* vtedy, ak sa končí subst. na spoluhlásku inú ako *m*, preto namiesto „zubami" (104) má byť *zubmi*, tak ako je to na str. 208, 247. *Essay* je rodu ženského, a preto v inštr. pl. je *essayami*, nie „essaymi" (229).

Dĺžka pádových prípon nesprávne sa vyskytuje pri adjektívach, ako napr.: „liverpoolského" (45), „liverpoolské" (98), „bondstreetského" (386), hoci na str. 213 a 431 je správne *liverpoolskeho*. Nesprávne je „Karlových Varov" (145, 147, ale na str. 158 je už *Karlových Varov*); „parskvmi" dievčatmi (418), „parskú" (533) miesto *parskými, parská;* „dokrkvany" (161) miesto *dokrkvaný:* „Mariánskych Kúpeľní" (8, m. *Mariánskych* Kúpeľní). Namiesto Pravidlami predpisovaného *býčí* je tu „býči" (317). Treba však zas podotknúť, že iní prekladatelia sa úzkostlivo pridržiavajú tvarov býčí, býčích (porov. preklad Ibañeza: Krvavá aréna a iné). Naproti tomu na str. 402 používa sa „slimáčím" (vôbec aj kvantita druhej slabiky je nevoľnou, nakoľko Pravidlá kážu tvoriť *slimačí;* porov. však býk — býčí, resp. býči, vták — vtáčí, líška — líščí ap.).

Autor používa tiež nespisovné tvary prísloviek: „po anglický" (67), „po ľudský" (265) miesto spisovných *po anglicky, po ľudsky.* To platí aj o „nijakovský" (242) ako príslovke — správne je *nijakovsky*, ako je to na str. 94, 121, 198.

Pri augmentatívach na *-isko* badať kolísanie medzi gramatickým a prirodzeným rodom: „veľké zverisko" (92), „poriadne jamisko" (298), „zelené chlapčisko" (566), ale: *„štyridsaťsedemročný chlapisko"* (44), *„samčisko zostával"* (52), *„namysleným chlapčiskom"* (142), *„mlčanlivý chlapisko"* (184), *„nudný chlapisko"* (232), *„čierny diablisko"* (260), *„mocný chlapisko"* (317), *„bystrý chlapčisko"* (421). Prevažuje teda rod prirodzený. Taká je dnes naozaj tendencia pri týchto tvaroch.

Pri tvorení formy na označenie rodinných príslušníkov, ich prívržencov a stúpencov je koncový *i*-ový vokál rodinného mena zvyčajne odtrhnutý: *Smilovcom* (54), *Bannerdžovci* (121), *Bannerdžovcom* (270), *gandhovcov* (458), hoci napr. pri *Smiley* nie je autor konzekventným, používa aj tvar „Smileyovci" (55).

Od tvaru *Rančipúrčan* je ženská forma *Rančipúrčanka* a gen. pl. *Rančipúrčaniek,* a nie „Rančipúrčianok" (518). Pravidlá uvadzajú *boľševik* (krátky sufix *-ik*), prekladateľ užíva „boľševík" (46). (Tvar „boľševickej" čítame napr. aj v Pravde XXX, 1949, 200, 4d.) Meno obyvateľa Maroka kážu Pravidlá tvoriť *Maročan.* Konštatovalo sa však už inde, že zvyčajnejšie sa tvorí *Marokán.* Mihál uvádza „Marokanec" (67); ale tu sa žiada dĺžka: *Marokánec,* ako je to v prípade *Arankánec, Peruánec* a pod. Podľa Pravidiel je *epidémia,* a nie „epidemia" (413), *reklama,* a nie „reklama" (213), *poduška,* a nie „podúška" (48).

Pozoruhodnými a prijateľnými sú tvary „lestivá" (159) miesto doterajšieho *ľstivá,* „sérumovy" (199; Pravidlá na str. 373 uvádzajú *sérový*), „kolégiumský" (31); Pravidlá pri hesle kolégium uvádzajú iba *kolegiátny.* Novým je aj prepis „izlam" (66) namiesto *islam,* ktorý uvádzajú Pravidlá. Mihál má aj „tranzmutácia" (602). Doteraz píše sa *transformácia, transport, transakcia.* Otázka je, či by sme potom mali písať „tranzakcia", „tranzformácia" (ako bezbranný, bez-starostný a pod.). Písať dvojako podľa toho, či nasleduje znelá alebo neznelá hláska, nebolo by praktické, takto nepíšeme ani v iných prípadoch.

Z iných chýb treba spomenúť tlačové: „inštink" (167) m. *inštinkt,* „svte" (295) m. *svete,* „rokmí" (214) m. *rokmi,* „ženkou" (181) m. *ženskou.*

Vo vete: Edvina mu kývla a dodala pošušky: „Zbláznila" (453) má byť reflexívne sloveso *„Zbláznila sa."* Namiesto: napokon mu sišiel na um pána Bannerdžiho obed (264) je zaiste správnejšie: napokon mu sišiel na um *obed pána Bannerdžiho.*

Pomerne najviac chýb, ako sme videli, je v označovaní kvantity. Potrebné je teda v budúcnosti venovať jazykovej stránke väčšiu pozornosť. Knihy SPKK vychádzajú vo veľkých nákladoch, hodne sa čítajú a majú dobrú povesť s hľadiska výberu. Nezaškodí preto aj prísnejšia korekcia jazyková. *L. Dvonč*

Rozličnosti

Stretnutie na Labi? — V našej tlači v súvise s filmovými festivalmi častejšie sme čítali o filme „Stretnutie na Labi" (napr. Pravda XXX, 1949, 199, 4a; Nedeľa II, 1949, 33, 22; Život IV, 1949, 29, 24 atď.). Otázne je, či tvar *Labi* je tu správny. *Labe* je podstatné meno ženského rodu. Substantíva ženského rodu, zakončené na -a, ako je známe, skloňujú sa podľa vzoru *ryba,* ak majú pred týmto vokálom tvrdú alebo tzv. obojakú spoluhlásku, podľa vzoru *ulica,* ak predchádza mäkký konsonant. Rozdiel medzi týmito vzormi v singulári je v gen. (ryby — ulice), dat. a lok. (rybe — ulici). Niektoré cudzie substantíva ženského rodu sú nesklonné: maharáni, lady, podobne *Labe, Chile, Rodope* sú nesklonné okrem inštr. sg., kde je *Labou, Chilou, Rodopou.* Podľa Pravidiel *Chile* má v gen. *Chily,* ale bežnejší je spôsob vyššie uvedený. V príp. dat. a lok. sg. ide vlastne o tvar, ktorý by uvedené podst. mená mali aj vtedy, keby sa skloňovali vo všetkých pádoch. Skloňovať by sa mohli len podľa *ryba,* lebo tu pred *-e* je tvrdá spoluhláska, teda: Labe, Rodope, Chile, „Laby", „Rodopy", „Chily", Labe..., „Labu"..., Labe..., Labou. Z tohto prehľadu vidieť, že tvar „(na) Labi" nie je správny — bol by odôvodnený jedine v tom prípade, keby sa Labe skloňovalo podľa vzoru *ulica.* Správne je teda *„Stretnutie na Labe",* ako sme to čítali napr. v Živote IV, 1949, čís. 34, str. 24 a inde. *L. D.*

Seržant. — Pravidlá slovenského pravopisu na str. 373 uvádzajú heslo *sergeant, -ta m.* Kážu vyslovovať *seržán.* V skutočnosti nepoužíva sa tvar *sergeant* — s vyslovovaním *seržán* — ale tvar *seržant,* teda tvar graficky aj výslovnostne odlišný. Napr.: Bol som *seržantom* pri polícii (Jorge Amado: Zeme nekonečné, prel. Dr. Jozef Felix, Bratislava 1948, str. 24), Starý sluha nás zaviedol do sa'ónu..., kde sme našli *seržanta* (S. S. van Dine: Kráľovské vraždenie, prel. S. Jílovská, Bratislava 1948, 5), S tisícami svojich druhov prišiel do Anglicka aj *seržant* amerického letectva John Patterson (Domov a Svet III, 1947, čís. 14—15, str. 9), Bol to starší lejtnant ČA Ivan Vysocký... budúci náčelník štábu partizánskej brigády staršieho *seržanta* Konštantína Popova, Peter Ancupov (Príspevky k dejinám slovenského národného povstania v Turci, Turčiansky Svätý Martin 1947, 26n), Traja vojaci... stáli zpoly v kruhu svetla jeho motora sťa omráčení a nemí, až jeden z nich, akýsi Pašat Singh,

seržant,... vybľabtal zo seba (Louis Bromfield: Nastaly dažde, prel. Dr. Ján Mihál, Bratislava 1948, 322). Ako skratka užíva sa *serž.*, napr.: Za veliteľa brigády bol vymenovaný st. *serž.* Popov (Príspevky..., 200). Tvar *seržant* potrebné je zaviesť v opravenom vydaní Pravidiel sloven. pravopisu v Pravopisnom slovníku namiesto doterajšieho „sergeant".

Pravidlá českého pravopisu (Praha 1941, str. 127) tiež uvádzajú: *sergeant* [*seržán*] *i seržán, -a m.* Ale v češtine, podobne ako v slovenčine, sa tiež používa *seržant.* Napr.: Na Berlín! — kniha, jejímiž autory jsou sovětští vojáci, od *seržanta* až po maršála (Svět práce, roč. V, 1949, čís. 18, str. 10a), K ukázce šplhu se přihlásili tři: gardový *seržant* Lebeděv, *seržant* Avtušenko a gardový krasnoarmějec Popov (Tvorba roč. XVIII, 1949, čís. 19, str. 448), Mladší *seržant* (tamže).

Konečne možno uviesť, že aj v poľštine je *sierżant,* -a m.

L. D.

Distribúcia a či *dislokácia lekárov.* (ONV, G.) — Slovo *distribúcia,* pôvodne odborný výraz z oblasti hospodárskeho života, zaužívalo sa dnes v každodennom hovore. Podľa pôvodu *distribuovať* znamená ‚plánovite rozdeľovať, prideľovať' a súvisí s určitým poriadkom v hospodárstve. Z bežného používania prenáša sa však i do oblasti kultúrnej, kde sa dnes tiež neraz hovorieva o „distribúcii kultúrnych hodnôt", čo sa pociťuje ako neobvyklé; ešte neprimeranejšie zdá sa nám slovo *distribúcia* v spojení s človekom — i keď tu ide o distribuovanie jeho práce alebo schopností — ako v prípade: *distribúcia lekárov.* Výskyt tohto slova má však oporu v blízkom výraze, ktorý sa tiež preniesol z oblasti hospodárskej, no jeho ostrie pociťujeme už menej, keď hovoríme napr. „o *nadprodukcii* inteligencie". Slovo *dislokácia* mohlo by nahradiť pojem distribúcie, ale v jeho obsahu nie je zahrnutá oná účelnosť a plánovitosť, s ktorou sa robí rozmiesťovanie, ale súčasne i prideľovanie lekárov pre jednotlivé kraje bez ohľadu na ich doterajšie pôsobisko; zložitosť tohto procesu pociťujeme v obsahu slova *distribúcia,* ale už nie v obsahu slova *dislokácia.*

Ak by sme sa teda chceli vyhnúť neobvyklému spojeniu „distribúcia lekárov", bolo by možno použiť domáce slovo *prideľovanie,* aj ináč bežné v úradnej reči, teda *prideľovanie lekárov.* *mam.*

V Mariánskych Lázniach? — V dat. a lok. pl. substantív typu *dlaň* sú pádové prípony *-am, -ach,* ak je kmeňová slabika dlhá alebo je v nej dvojhláska: *vášňam, básňach, piesňam, tiesňach.* Nesprávne sú preto tvary v inzerátoch našich novín: Dovolená... v Mariánskych Lázniach, vo Františkových Lázniach! (Pravda, roč. XXX, čís. 158, str. 7b.) V slovenčine môžeme hovoriť i písať len: vo Františkových *Lázňach,* v Mariánskych *Lázňach.* *L. D.*

Turany — „turanský"? — Miestne názvy, vychodiace na *-any*, reprezentujú vo svojom základe staré tvorenie substantív príponou *-'anin*, kde *-a-* po zmäkčených spoluhláskach vyslovovalo sa zatvorenejšie, ako by mäkšie (na spôsob dnešného ä), malo hodnotu mäkčiacu, čiže spájalo sa s mäkkými spoluhláskami. V miestnom názve *Turany*, pravda, dnes už nepozorujeme mäkké *-r'-*, ktoré bolo pred príponou *-any*, a preto sa môže zdať, že správna adj. forma je „turanský". Mäkkosť *-r'-* sa však ukazuje v gen. tvare (do) *Turian* (porov. Pravidlá, str. 414), i v ženskej forme odvodeného obyvateľského mena *Turianka*. Príslušné adjektívum, ktoré označuje to, čo patrí Turanom, čo súvisí s Turancom alebo s Turiankou, tvoríme príponou *-ský* tak isto so zachovaním predĺženej predkoncovej slabiky a so skrátením prípony, a tak máme formu *turiansky*, nie „turanský", ako napísala Pravda v čísle z 18. augusta 1949 (V „turanskej" Drevine).

Tento tvar svojím tvorením i celkovým zaradením patrí k podobným miestnym názvom, kde pred príponou *-any* je tzv. mäkká spoluhláska, napr.: *Smižany — Smižian — smižiansky, Sučany — Sučian — sučiansky*, a tak isto kde predchádza tzv. spoluhláska obojaká, napr.: *Krakovany — Krakovian — krakoviansky, Kraľovany — Kraľovian — kraľoviansky*, ap. *f.*

„Češi", „beloši", „černoši"? — V našich časopisoch ešte stále môžeme čítať tvary „Češi", „beloši", „černoši", ktoré sa rovnako vyskytujú aj v mnohých ústnych prejavoch.

V slovenskom skloňovaní mení sa koncová spoluhláska iba v množnom nominatíve životných, a aj to iba *k* a *ch*. Zatiaľ čo koncové *k* sa mení na *c* rovnako v slovenčine i v češtine *(žiak — žiaci, žák — žáci)*, koncové *ch* dáva v češtine *š (Čech — Češi, běloch — běloši)*, ale v slovenčine *s: Čech — Česi, beloch — belosi, černoch — černosi, leňoch — leňosi* a pod. Preto tvary „Češi", „beloši", „černoši" ap. sú pre slovenčinu nespisovné a treba im vyhýbať. *a.*

Mičurin, Mičurinský? — Od miestnych názvov odvodené adjektíva, zakončené na príponu *-ský*, píšeme s malým začiatočným písmenom. Tak napr. máme: *Bratislava — bratislavský, Trnava — trnavský, Košice — košický, Martin — martinský; Orava — oravský, Liptov — liptovský* a pod. Taký istý úzus zachovávame aj pri vlastných menách osobných a odvodené adjektíva píšeme rovnako s malým začiatočným písmenom: *Hviezdoslav — hviezdoslavovský, Štúr — štúrovský, Kukučín — kukučínovský* ap. Tak isto treba písať aj adjektívum, odvodené od ruského priezviska *Mičurin*, teda *mičurinský, mičurinovský*, a nie „Mičurinský", ako napísali v Obrane ľudu zo dňa 19. augusta 1949 na str. 5a (Budujeme „Mičurinskú" stanicu). *a.*

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný zástupca časopisu Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v T. Sv. Martine.
Toto číslo vyšlo v októbri 1949.